

Szegegy-Maszák Mihály

BABITS NEMZETFELFOGÁSA

A cenzúra maradandó kárt tud okozni valamely életmű hagyományozódásában. Babits Mihály *A háború háborúja* című, 1939-ben keletkezett cikke csak 1967-ben kerülhetett a közönség elé, mert annak idején a hatóság kihúzott belőle, s a szerző végül elállt a közlésétől. 1978-ban, amidőn Babits értekező prózáját két kötetben közreadták, nagyon sok szövegét megcsonkították; a már halálos betegen írt, *Gondolatok az ólomgömb alatt* címmel 1935. december 25-én a Pesti Naplóban kinyomtatott rövid cikkét például három kihagyással vették föl ebbe a válogatásba.¹ 1973-ban a *Könyvről könyvre* rovat anyagából három részt iktattak ki, és hét évvel később a *Beszélgetőfüzetek* sem hiánytalanul jelent meg.² A kifogásolt részek többsége Magyarországnak 1920-ban elveszített területeire utalt, így a Szekfű Gyula szerkesztette *Mi a magyar?* Babitstól származó eszmefuttatásából a következő mondatok nem olvashatók az eddigi legteljesebb és máig széles körben használt gyűjteményből: „Ez a »szent korona területe«, egységes és változhatatlan, ezer esztendő óta. Más nemzetek növelhetik, vagy elveszíthetik birtokaikat. Magyarország olyan, mint egy eleven test, melyet sem vagdalni, sem toldani nem lehet.”³

Babits értekező munkáinak mindmáig nincs hiteles összkiadása. Nemzetfelfogásáról ezért csakis ideiglenes mérleget lehet készíteni. Öt szempont alapján próbálkozom e kérdéskör megközelítésére. Jórészt megfelelnek olyan kulcsszavaknak, amelyeket az értekező következetesen használ az ide sorolható szövegekben. Faj és osztály általa adott értelmezését saját és idegen illetve Kelet és Nyugat viszonyának magyarázata követi, s a történetiség szerepének vizsgálata zárja e gondolatmenetet.

1938-ban Babits „szellemi kötelék”-ként határozta meg, és a faj illetve az osztály érdekközösségével állította szembe a nemzethez tartozást, két évvel korábban pedig Széchenyire hivatkozva az emberiség, a nemzet és az egyén gazdagításáról értekezett.⁴ 1937-ben arra hivatkozott, először a Fogarason töltött időszakban, tehát 1908 és 1911 között szembesült a nemzetnek a sajátjától lényegesen eltérő értelmezésével: „Én a magyarságban kultúrát láttam, de lehetetlen nem volt éreznem, hogy más nézőpontok is vannak.”⁵ Változott-e felfogása az idők folyamán? Már 1927-ben, tehát évekkel Hitler uralomra jutása előtt elutasította a fajelméletet, melyet a 19. század „materialista és determinista világnézetének egy sajnálatos maradványa”-ként tartott számon.⁶ Fialal-

¹ BABITS Mihály: *Esszék, tanulmányok*, I–II., szerk., kiad., utószó Belia György, Szépirodalmi, Budapest, 1978, II., 595–599. (A továbbiakban: BABITS 1978.)

² BABITS Mihály *Beszélgetőfüzetei* 1938, I–II., kiad. Belia György, Szépirodalmi, Budapest, 1980, I., 90. (A továbbiakban: BABITS 1980.)

³ *Mi a magyar?*, szerk. Szekfű Gyula, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1939, 70.

⁴ BABITS 1978, II., 569, 507.

⁵ BABITS Mihály: *Keresztülkaszul az életemen*, Nyugat, Budapest, 1939, 43. (A továbbiakban: BABITS 1939.)

⁶ BABITS 1978, II., 174.

korában ő is használta a faj megjelölést, fogarasi tanársága idején például az „indoeurópai faj”-ra hivatkozott.⁷ Való igaz, hogy már 1913-ban emlékeztetett arra, hogy a magyar nép „számtalan apró fajtöredéknek egyetlen erősebb törzsbe való beolvadásából keletkezett”,⁸ de el kell ismerni, hogy az I. világháború előtt ő is komolyan vette magyar írók származását, vagyis olyan szempontot érvényesített, amelyről 1939-ben, Németh Lászlóval folytatott éles vitájában már azt állította, hogy „voltaképp egyetlen szót sem érdemelne”, mert „balkáni tünet”.⁹ 1913-ban viszont még így érvelt: „a józanság nagy képviselői a magyar irodalomban többnyire a legtisztább fajú magyar írók (Arany, Deák); a szalmatűz képviselői kevésbé tiszta magyar fajból származók (Petőfi, Kossuth).”¹⁰ Ez a kitétel lényegében nem különbözik olyan minősítésektől, amelyeket Babits utóbb kifogásolt a *Kisebbségben* című értekezésben. Németh László kizárólag az apától örökölt vezetéknév alapján tekintette szláv származásúnak Babitsot. *Magyar irodalom* című áttekintésében a fiatal Babits egy árnyalattal még messzebb ment, amidőn német ajkú anyja miatt a magyarságtól majdnem elkülönítette azt az értekezőt, akit korai éveiben saját elődjeként tisztelt: „Az irodalmi esszé és kritika majdnem mindig igen szűk és egyoldalúan nemzeti szempontokat követett, s jellemző, hogy az egyetlen írónk, akire e jellemzés egyik részében sem illik, Péterfy Jenő, nem magyar származású.”¹¹

Közismert, mennyire nem rokonszenvezett Babits a zsidóellenességgel. Álláspontját nyilvánvalóan árnyalták az általa átélt politikai változások. „A *Velencei kalmár*-t, ha akarom filozemita, ha akarom antiszemita darabnak fogom fel” – írta 1909-ben.¹² Fönn tartásokkal élt a gyorsan magyarrá lett zsidó írók nyelvhasználatával szemben. Nemcsak Balázs Béla és Lukács György korai munkáinak bírálatában érzékelhető ez, de abban is, ahogyan Gábor Andor egyik fordításának általa mesterkéltnek érzett szófordulatait azaz hozta összefüggésbe, „amit Tóth Béla rabbinusmagyarságnak nevezett”.¹³ Hiba volna elhallgatni, hogy nem rokonszenvezett a Vasárnapi Kör törekvéseivel. Kun Béla rendszerében „rajongó és okoskodó zsidók” tevékenységét is látta. „Tabula rasát akartak csinálni” – állította róluk,¹⁴ s e kifogását pontosan az teszi érthetővé, hogy a nemzetet nem azonos származásból eredeztette, de közös emlékezetként határozta meg.

Tagadhatatlan, hogy ezt az örökséget a magyar köznemesség hagyományaival azonosította, mégpedig nem csak a Németh Lászlóval 1939-ben folytatott vita alkalmával. Már 1915-ben így válaszolt a sajátmaga által föltett kérdésre: „s a nagy szellemi erőket nem ez az osztály adta-e országunknak? Ez az osztály, melyben a nemzet *lelke* él, az ép nemzeti lélek. S ez az osztály pusztul.”¹⁵ 1919 tapasztalata kétségkívül hozzájárult ahhoz,

⁷ BABITS 1978, I., 51.

⁸ *Uo.*, I., 395.

⁹ *Uo.*, II., 605–606.

¹⁰ *Uo.*, I., 405.

¹¹ *Uo.*, I., 413.

¹² *Uo.*, I., 58.

¹³ *Uo.*, I., 454.

¹⁴ BABITS Mihály: *Magyar költő kilencszázötvenkilencben (Vita és vallomás)*, Nyugat 1919, 926. (A továbbiakban: BABITS 1919.)

¹⁵ BABITS 1978, I., 51.

hogy „közös lelki ősök”-re vezesse vissza a nemzethez tartozást, és arra hivatkozzék, „származása arra jelölte ki”, hogy az egykori nemesség gondolkozásmódját őrizze meg.¹⁶ Érthető, hogy szemlélete feszültségbe került azoknak az értékrendjével, akik a paraszti kultúrát vélték a művelődés alapjának. A halállal küzdelmet folytató költő 1940-ben tett elszólása – „nekem most csömöröm [!] van minden népiestől [!]”¹⁷ – magától értetődően következett már 1912-ben vallott meggyőződéséből, mely szerint „az egyetlen voltaképpeni különbség amit népköltés és műköltés között felállíthatunk, az, hogy a népköltészet irodalmilag műveletlen egyének költészete”.¹⁸ Ha nem tévedek, az eddigi értékelések nem, vagy legalábbis nem eléggé hangsúlyozták, mennyire szöges ellentétben állt *A magyar jellemről* készített eszmefuttatása Kodálynak ugyancsak a Szekfű szerkesztette kötetbe készített esszéjével, hiszen a költő megismételte negyedszázaddal korábban hangoztatott véleményét: „a parasztkultúra nemzetközibb a magas kultúránál”.¹⁹ Nem tagadnám e nézetben rejlő részgazságot, de aligha hallgathatom el, hogy Babits föltehetően nem értette meg, hogy a magyar népzene lényegesen különbözik is a környező népekétől. *A kisebbségben* elfogultságaival szembeállított véleménye, mely szerint „a magyar kultúra eredetében és ősi alkatában nem paraszti, hanem nemesi kultúra”,²⁰ aligha kevésbé egyoldalú, s mindenképpen értetlenséget árul el sok 20. századi művésznek az úgynevezett primitív kultúrák iránt megnyilvánuló érdeklődésével szemben. Nemcsak *Az európai irodalom története* tanúsítja ezt, hanem például *Az írástudók árulása* is, mely a primitív kultúrákhoz vonzódást olyan törekvésként ítéli el, amely „valami testi és szinte állati művészetben” keres ösztönzést.²¹

Kosztolányi halála alkalmával Babits azt írta: „egy kicsit én is meghaltam vele”.²² Való igaz, hogy Babits nyelvszemlélete mutat rokonságot Kosztolányiéval, bár elsősorban a korai években. „Gondolkodni és beszélni: voltaképp egy. [...] Miért beszélnek az emberek ily sokféle módon? Mert sokféle módon gondolkodnak.”²³ Ez az 1909-ben tett kijelentés akár *A szegény kisgyermek panaszai* szerzőjétől is származhatnék. A két költő szemlélete később inkább különvált, és pedig már Ady életében. A magyar irodalomról 1917-ben kiadott, ám szerzője állítása szerint négy évvel korábban készült áttekintés kettősséget mutat. Szerzője egyfelől kiemeli: „Mindenhez az irodalomban, ami nem külsőleges és technika, köze van a nyelv géniuszának – és lefordíthatatlan”,²⁴ másrészt viszont a művelődés és a gondolkozás nemzetközi irányainak rendeli alá az általa mérlegre tett örökséget, s ennyiben már a későbbi évtizedekben többször is kifejtett véleményét vetíti előre: „Az irodalom mindig kultúrának a kifejezése a szó legtagabb értelmében: érzelmi és gondolati kultúrának és a világirodalom kifejezője annak, ami több nemzet

¹⁶ BABITS 1919, 912, 925.

¹⁷ BABITS 1980, II., 251.

¹⁸ BABITS 1978, I., 266.

¹⁹ *Uo.*, II., 637.

²⁰ *Uo.*, II., 621.

²¹ *Uo.*, II., 227.

²² *Uo.*, II., 516.

²³ *Uo.*, I., 88.

²⁴ *Uo.*, I., 362, 368.

kultúrájában közös, valamely nagy internacionális kultúrfolyamatnak.”²⁵ A kis nyelvi közösségek eltűnésével ő is számolt, de végsősoron beletörődött ebbe az előre sejtett változásba – szöges ellentétben az Antoine Meillet-vel vitatkozó Kosztolányival. Az I. világháború kitörésének az évében így fogalmazott: „A provinciák, a kis különbségek, népek, nyelvek pusztulnak, s remélnünk kell, hogy az új, nagyobb egységek, melyek elnyelik őket, jobb eszközei lesznek az emberiség haladásának.”²⁶ A mondat második felében körvonalazott lehetőség a művelődés egyetemes eszményére vonatkozik, s kibékíthetetlen ellentétben áll a Kosztolányi által következetesen képviselt nyelvi viszonylagosság gondolatával, melynek az a lényege, hogy minden nyelv külön világot teremt, s ezért bármelyiknek hiánya pótolhatatlan veszteség. A harmincas években Babits is leírja a sokak által szóba hozott s le is járatott föltevést, hogy „egyedül vagyunk a világon, s a legkönnyebben feláldozhatók”,²⁷ ám ez a figyelmeztetése ekkor közvetlenül az akkori európai politika helyzetére s nem a nyelvre vonatkozik. 1919-ben tartott egyetemi óráin tesz olyan nyilatkozatot, amely nyelv és művelődés különválasztására enged következtetni. „Olyan közös jellemző vonást, mely eggyé tudja fogni a francia irodalom tömegét – nem találtunk” – hangoztatja, s e példából általánosít: „Bármelyik irodalomnál ugyanaz az eredmény.” Magyar példát is felhoz vélt igazának megerősítésére: szerinte *Az ember tragédiája* „formailag közelebb áll *Faust*-hoz és tartalmilag a XIX. század pesszimiztáihoz (Byron, Leopardi, akiket pedig talán nem is ismert), mint a magyar irodalom reprezentánsaihoz, mondjuk Aranyhoz.”²⁸ A nyelvtől elvonatkoztatás az egyik nyelvből a másikra átültetésről vallott nézetein, sőt fordítói gyakorlatán is nyomot hagy. 1917-ben megfogalmazott föltevése, mely szerint „az új formába átültetés voltaképp nem fordítás többé, hanem inkább ugyanazon tárgynak egészen más költői művé való feldolgozása”,²⁹ akár úgy is tekinthető, mint a *Modern költők* bírálata.

„Ha irodalmunk nagy szellemeinek igazi hagyományait követni akarjuk, magyarság és európai kultúra sohasem lehetnek szemünkben ellentétek.”³⁰ Ez az 1927-ben leírt mondat olyan elv megfogalmazása, melyhez Babits mindig igyekezett ragaszkodni. 1909-ben Schopenhauert és Kemény Zsigmondot együtt említette a lángelméről adott általános jellemzése alkalmával,³¹ és európai irodalomtörténetében is szüntelenül arra próbálta emlékeztetni olvasóját, mennyire szervesen illeszkedtek magyar alkotások nemzetközi folyamatokhoz. A Nyugat szerzői között már az I. világháború előtt észrevehető jelentős véleménykülönbségek egyikét bizonyítja az óvatos bírálat, mellyel Babits 1912-ben a nemzeti bezárkózás miatt illette Móriczot, a következőképpen érvelve: „S mert a nemzetnek, mint mindennek a világon, mennél nagyobb önérvényesítés és elkülönülés a törekvése, mindig érthető az oly írók hatása, akik kizárólag (mintegy tiszt-

²⁵ Uo.

²⁶ Uo., I., 422.

²⁷ Uo., II., 460.

²⁸ Uo., I., 576, 579.

²⁹ Uo., I., 812.

³⁰ Uo., II., 173.

³¹ Uo., I., 50.

tán és szűzen) a saját népük formai (ritmus-, nyelv- és mesebeli) kincsével élnek. A mai magyar írók közül kétségkívül a leginkább ilyen Móricz Zsigmond.”³²

Ha önellentmondás érzékelhető Babits nézeteiben, az részben a pozitivizmus következtlen megtagadására vezethető vissza. Egészen feltűnő a biológiai szemlélet hatása például a következő, 1930-ban kelt megnyilatkozásban: „Életerős fajok kívülről házasodnak, s a magyar kultúra története egész folyamán kiváltképpen és szükségszerűen exogám természetű.”³³ Másféle 19. századi örökségtől származtatható a *Magyar irodalom* című okfejtés kiinduló kérdése: „Milyen lehet a magyar irodalom *kívülről tekintve*? Melyek azok a vonások, melyek a külső szemlélőnek rajta azonnal szemébe tűnnének, számára újak és érdekesek volnának?” Az áthallás ezúttal Széchenyi István munkáihoz irányíthatja az olvasót, kinek idevágó gondolataira mintegy két évtizeddel később, a Szép Szó főlkerésére írt esszé hivatkozik is.³⁴ A bökkenő abban rejlik, hogy a *Hitel* szerzője inkább lehetett abban a helyzetben, hogy kívülről is próbálja szemlélni a magyarságot, és végsősoron mégis úgy vélekedett, hogy még az ő számára sem lehetséges a kétféle távlat érvényesítése.

„A destrukció nem mindig rossz dolog: néha rombolni kell, hogy építhessünk.” Ezt az 1922-ben megfogalmazott mondatot minden bizonnyal azok a támadások kényszerítették ki Babitsból, amelyek nemzetietlennek tüntették föl. Hat évvel később is alighanem ezért tartotta szükségesnek leszögezni, hogy „szereti hazáját hibáiban is, de szó sincs róla, hogy *hibáival együtt szeretné!*”³⁵ Köztudott, hogy háborúellenes versei sokakat fölháborítottak, s ezért tarthatta szükségesnek, hogy önmagát igazolja 1919 őszén, a nemzethez intézett szavaival: „gyilkosnak neveztelek háborúdban! [...] — *nekem ahhoz is jogom volt!* mert én és te *eggyek vagyunk!*”³⁶ A történész megállapíthatja, hogy a magyar írók s művészek többsége nem érezte magáénak az Osztrák–Magyar Monarchia államát – ellentétben az osztrákokkal, akik Traktól Kokoschkáig és Musilig bevonultak katonának. Példaként az 1874-ben született, tehát 1914-ben már nem katonaköteles korú Schönberg 1950-ben kelt visszaemlékezéséből lehet idézni: „Amikor elkezdődött az első világháború, büszke voltam arra, hogy behívtak, és egész katonai szolgálatomat úgy teljesítettem, mint aki őszintén hitt a nyolcszáz éve bölcsen kormányzó Habsburg-házban és az uralkodó élet-tartamában, melyhez képest minden köztársaság rövidebb ideig létezik.”³⁷

Ha volt közös cél, mely a Nyugat szerzőit vezette a folyóirat létrehozásakor, az minden bizonnyal a más nyelvű irodalmak iránti kíváncsiság lehetett. A második évfolyamban Babits egyértelműen azzal érvelt, hogy „ami külföldi, az új!”, s csak az I. világháború után értékelte át visszatekintő távlatból e korai időszakot, azt állítván, hogy „bizonyos szempontból a *Nyugat* irodalma inkább visszatérés volt az ősök szabadabb, bátrabb, magasabb,

³² *Uo.*, I., 267.

³³ *Uo.*, II., 281.

³⁴ Lásd *Uo.*, I., 385, II., 504.

³⁵ *Uo.*, I., 718, II., 215.

³⁶ BABITS 1919, 923 (az eredetiben ritkított kiemelés).

³⁷ Arnold SCHOENBERG: *Style and Idea. Selected Writings*, szerk.. Leonard Stein, University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1984, 505.

európaibb szelleme, mélyebb, önismerőbb, fájdalmasabb magyarsága felé”. A húszas években a kommün és a békeszerződés illetve az avantgárd is védekezésre készítette, s már arra a következtetésre jutott, hogy „Gyulaiék szigorúsága a sovinizmus túlkapásai iránt” mintegy saját tevékenységének előzménye volt.³⁸ Az efféle értékőrzés ellenhatásként jelentkezett saját tevékenységében a tízes évek nemzetköziességéhez képest. 1917-ben a Világ hasábjain még azt hangoztatta, hogy „a filozófiának, ha tudomány, éppoly kevés a köze nemzeti szellemhez, mint akár ahogy nem lehet »nemzeti matematika«, mert az igazság csak egy”, s 1918 szeptemberében, az Európa Lovagjai kiáltványának általa készített változatában annak az álláspontját vallotta magáénak, akinek „Igazságérzete minden önzésen felül áll. Faj, nemzet vagy osztály önzésén is.”³⁹ Noha hasonló elvontság későbbi értekezéseiben is előfordul, ekkor már inkább csak szemléletének történeti hiányosságairól árulkodik, ha alkalomadtán arra igyekszik hivatkozni, hogy „az áldozat csak akkor lehet hasznos, ha az igazságnak hozzuk és az igazság nevében”.⁴⁰

Babits felfogásának egyik sebezhető pontja abban a különbségtevésben lelhető meg, melynek alapján „egészen más a világirodalmi érték és más a nemzeti”. Az ördög a részletekben van, s az általa felhozott példákat mai távlatból meglehetősen kérdéses hitelűnek lehet minősíteni: „Matthew Arnold és még inkább Wordsworth, az angol kritikusok ítélete szerint, kétségkívül az angol lírikusok legelső vonalában állanak, és ha az angol irodalmat csak mint *angol* irodalmat tekintjük, valóban oda kell őket helyezni. De mint *világirodalmi* jelenségek, csak megközelítőleg sem jöhetnek oly súllyal számításba, mint például Shelley, Keats vagy akárcsak Rossetti vagy Swinburne is.”⁴¹ Nem pusztán arról van szó, hogy ezek az ítéletek a mai – szintén esendő – távlatból elavultnak mondhatók, de sokkal inkább arról, hogy Babits olykor éppúgy hamisan ítélt, mint az általa elmarasztalt Németh László. „Az angol költészet dicsősége Chaucerrel kezdődik, az olasz importtal” – olvasható a *Pajzssal és dárdával* című indulatos kifakadásban.⁴² Azt még lehet ismeret hiányával menteni, hogy a *Le Roman de la Rose* angol változatának elkészítőjét az itáliai művelődés utánzójaként említi, de a teljes óangol költészet elhallgatása már nehezebben elfogadható. Különösen azért, mert Babits az angol irodalmat tekintette mintaszerűnek.

Ezt az elfogultságát nem szabad felednie annak, aki azokat az ellenérzéseket mérlegeli, amelyeket Babits Lukács György és Balázs Béla műveivel szemben hangoztatott. A „ködös és sokszor magvatlan modern metafizikát”, „affektált terminológiát”, „metafizikus elvontságokat, misztikus életrezdüléseket” elítélő szavak⁴³ némileg előrevetítik a harmincas években már nagyon is indokolt németellenességét, amely még arra is ösztönözte, hogy úgy vélje: „Trianont is a a német szövetségnek köszönhetjük.” A „homály”-lyal „a francia józanságot és *clarté*-t” állította szembe, ám „a román és germán faj szellemének szembenállása” csak addig foglalkoztatta, míg a német gondolkozásmódnak

³⁸ BABITS 1978, I., 36, II., 133, I. 714.

³⁹ *Uo.*, I., 501, 542.

⁴⁰ *Uo.*, II., 433.

⁴¹ *Uo.*, I., 381, 366.

⁴² *Uo.*, II., 609.

⁴³ *Uo.*, I., 159, 346.

a magyartól idegen voltát igyekezett bizonyítani. Abban a pillanatban, amikor már önmagában vizsgálta a franciák magatartását, bírálta „deduktív és formális” hajlamukat, sőt már 1912-ben „megértésre alig képes sovizimus”-t tulajdonított nekik.⁴⁴ Még az általa egyébként nagyonis túlértékelt Julien Bendát is megróttá azért, mert „az »európai nemzetet« nem is tudja másként elképzelni, mint a racionális francia nyelv tökéletes vehikulumával élve”.⁴⁵ Az a tény, hogy *Az európai irodalom története* sokkal nagyobb súllyal foglalkozik Swinburne, mint Mallarmé műveivel, szorosan összefügg annak hangoztatásával, hogy „Anglia minden nagy forradalomban megelőzte a franciákat”, a Viktória-kor derűlátásának magasztalásával, mely „optimizmus valami transzcendens demokratizmuson alapul”, a föltevessel, mely szerint az angol nyelv „szótára gazdagabb, mint bármely más nyelv a görög óta”, s az angol nemzet „a legmodernebb, éppen azért, mert a legkonzervatívabb: legősbíbb erejét tudja jövőbe vinni. Egy nemzet, mely az Emberiség és Haladó Kultúra reprezentánsa, miként hajdan a római volt.”⁴⁶ Jellemző, hogy röviddel halála előtt, a kórházi ágyon is kifejezést adott annak a bizonyosságnak, hogy az angol költészet „a legnagyobb a világ”.⁴⁷

Babits nemzetfelfogásának meghatározó sajátossága, hogy Széchenyihez és néhány 19. századi szabadelvű szerzőhöz hasonlóan Angliát tekintette mintaszerűnek. Miközben a francia észelvűségnél és a német metafizikánál többre becsülte a tapasztalati (empirikus) hagyományt, nem igazán lehettek közvetlen élményei a szigetország életmódjáról. Ennek ellenére gyakran Angliára vonatkoztatott, amidőn kijelölte a magyarság helyét. Az általa legnagyobbnak tekintett magyar költő *Zrínyi* című költeményének kezdő sorait annak igazolására szerette idézni, hogy Vörösmarty „megérti a magyar tragikumot, mely a Nyugatra és Keletre való örök nézdelésben rejlik”.⁴⁸ Attól az időtől számította a nemzet történelmét, amikor a Kárpát-medencében letelepült közösség maga mögött hagyta a pogányságot és a rovársírást: „Evvél a felejtéssel kezdődik az európai magyarság kultúrája”, sőt egyenesen úgy vélte: „nálunk a nemzeti irány tulajdonképpen egy világáramlattal jön létre”,⁴⁹ és Balassit nevezte „az első nagy »nyugatos«”-nak, olyan „nemes irány” megteremtőjének, „melyhez legnagyobb költőink szegődtek”.⁵⁰ Szemléletének összetettségéről tanúskodik, hogy ugyanakkor egy másik örökséghez is kapcsolódott, úgy gondolván, hogy a magyarság „keleti lelke tarkaságra vágyik”, „hajlamunk van a fatalizmusra”, s a „keleti flegmá”-ban, a „flegmatikus és mégis tüzes, ázsiai lélek”-ben, „nagy folyamok közt és végtelen sztyeppéken kinyílt realisztikus szemlélet”-ben, „szemlélődő nemtörődömség”-ben vélte utóbb megtalálni a német terjeszkedéssel szemben tanúsítható ellenállás esetleges forrását.⁵¹

⁴⁴ *Uo.*, II., 428, I., 351, 327, 275.

⁴⁵ *Uo.*, II., 432.

⁴⁶ *Uo.*, I., 182, 288, II., 530, 582.

⁴⁷ BABITS 1980, II., 58.

⁴⁸ BABITS 1978, I., 217.

⁴⁹ *Uo.*, II., 186, I., 579.

⁵⁰ BABITS Mihály: *Könyvről könyvre*, s. a. r. és utószó Belia György, Magyar Helikon, Budapest, 1973, 89. (A továbbiakban: BABITS 1973.)

⁵¹ BABITS 1978, I., 21, 713, 396, II., 185, 657.

Aligha tekinthető eredetinek az a gondolata, hogy a magyarság „történelmi jelenség”, s ezért „lényege csak teljes időbeliségében ragadható meg”.⁵² Óhatatlanul is következett ebből az előföltevésből az a meggyőződés, hogy a költőnek az értékörzés a föladata, „csak úgy hozhat igazában újat, ha legteltesebben megélt minden régít, ha minden régi élte benne magát újjá”.⁵³ Költőként nem törekedett arra, hogy saját történetfelfogást alakítson ki. 1919 után lényeges vonatkozásokban átvette Szekfű Gyula tételait. Magától értetődőnek tekintette, hogy éles különbség tehető tények és ábrándok (tév-eszmék) között, s ennyiben nem érvényesített Nietzsche örökségéből levonható következtetéseket. Nem gondolt arra, hogy a történész mindig saját előítéletei alapján válogat a számára hozzáférhető anyagból. Talán még azt a föltevést is meg lehet kockáztatni, hogy újklasszicizmusának megerősítését is kereste a *Magyar történetben*. Az avantgárd és a népi mozgalom elutasítását az a gondolat vezérelte, mely szerint „könnyű belerohanni az új rosszba, de nehéz megtartani a régi jót”.⁵⁴ Noha az „újklasszicizmus” szót a többi művészet s az irodalom történetében is némileg félrevezető módon használják, amennyiben általában korábbi írásmódok földidézését jelölik vele, Babitsnál indokolt ez a szóhasználat, hiszen a görög és latin művelődésben látta a nemzetieskedések ellen-szerét. „Nekem vakáció, ha latint vagy görögöt olvasok – írta 1933-ban –, kiszökni ebből a modern világból.”⁵⁵ 1918 szeptemberében, az Európa Lovagjai kiáltványának megfogalmazásakor hajlamot mutatott elvont igazság létének történetietlen föltételezésére, *Az európai irodalom történetének* megírásakor vonzónak találta az eszményt, amely szerint a nagy szerzők korokon át kezet nyújtanak egymásnak, és a *Nyugat Könyvről könyvre* rovatában is folyamodott olyan megfogalmazáshoz, amely már-már a történetiség zárójelbe tételét sugalmazza: „Egy hónap éppoly keveset változtat a világ folyásán, mint hatszáz év vagy ezerkilencszáz év. Ha Dantét olvasom, vagy, mondjuk, Horatiust, megdöbbsz, hogy mennyire nem változik semmi lényeges: az ember szellemi vágyai, félelmei, hitei és szektái lényegileg egyformák maradnak.”⁵⁶

„A magyarság élete nem egy és folyamatos élet: minduntalan meghal, és makacsul föltámad.”⁵⁷ Ez az 1927-ből származó észrevétele elárulja, hogy torzítás volna eltúlozni a történetietlenség szerepét Babits felfogásában. Tény, hogy olykor Németh Lászlóhoz hasonlóan ő is hallgatott jelentős történeti jelenségekről. Amikor Kazinczy szerepét azzal az érveléssel próbálta kiemelni, hogy föllépése előtt „a magyar nyelvű irodalom majd egy évszázad óta jóformán szünetelt, s a magyar nyelv irodalmi használata valóban naivnak és ügyefogyottnak látszhatott”,⁵⁸ nyilvánvalóan mellőzte az utalást Mikes és Faludi általa bizonyára méltányolt munkáira, és talán felekezeti elfogultság miatt is kisebbítette Bethlen Kata jelentőségét. Az idézetnek lényegesebb vetülete a föltevés, hogy

⁵² *Uo.*, II., 628, 637.

⁵³ BABITS 1919, I., 925.

⁵⁴ BABITS 1973, 163.

⁵⁵ *Uo.*, 164.

⁵⁶ *Uo.*, 172–173.

⁵⁷ BABITS 1978, II., 191.

⁵⁸ *Uo.*, II., 609.

a magyarság a legnagyobb „szolgálatot akkor teszi a világnak, ha megőrzi nemzeti sajátosságait [...]. Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre.” A Szekfű szerkesztette kötet számára megfogalmazott végkövetkeztetés rokon az 1939. január 18-án a Baumgarten-díjak kiosztásakor körvonalazottakkal, melyek szerint a föladat „a nemzeti kultúra folytonosságát és tisztaságát óvni az idők minden változásai és veszélyei között”.⁵⁹ Ez az álláspont olyan szemléletet tükröz, amely a művészetet a kultúrának rendeli alá. Közelebb áll a Viktória-kor angol költőinek, mint olyan 20. századi költőknek a véleményéhez, akik Babitsnál közelebb álltak valamely avantgárd mozgalomhoz. „A művészet nem kultúra.” Babits olyan német kortársának szavait idézem összehasonlításként, aki e különbségtevését azzal indokolta, hogy a kultúra hordozója „hisz a történelemben; pozitivistá. A művészet hordozója statisztikai értelemben társadalomidegen, alig tud valamit arról, ami előtte s utána van, csak a saját belső anyagának él, gyűjti a hatásokat, s addig szívja magába őket, amíg nyugtalanná vált anyaga nem kényszerül arra, hogy fölszínre törjön. A művészet hordozóját nem érdekli a terjesztés, a fölszíni hatás, a fogadtatás, a kultúra.”⁶⁰

Ez a szemlélet összefüggésbe hozható a művészet a művészetért oly sokszor eltorzított eszményével. Babitsnak is tulajdonítottak hasonló értékrendet, de teljesen alaptalanul. Nemzetfelfogása verseire is rányomja a bélyegét. Ezért vélhették némely fogarasi románok a *Vásár* szerzőjét „véres magyar sovínisztának”,⁶¹ emiatt nem engedélyezték a román hatóságok 1935-ben a beutazását Erdélybe, és tiltották meg a politikai hatalom képviselői Csehszlovákiában az *Ezüstkor* terjesztését.⁶² 1919 és 1920 Babitsot is mélyen megrázta, akár magyar kortársai túlnyomó többségét. „Amit gyűlöltünk, azt most sajnáljuk és visszasírjuk.”⁶³ Ez a mondata fájdalmas önvizsgálatra enged következtetni. Ugyancsak a harmincas évek végéről származik a következő kijelentése: „nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonkaország formájára, holott milyen tévedhetetlenül látom magam előtt ma is a régi, nagy Magyarországot!”⁶⁴

Már 1909-ben „történelmi emlékezet”-ként határozta meg a nemzetet. Az általa átélt tapasztalatok: az I. világháború, a proletárdiktatúra, a Magyarország területét mintegy egyegharmadára csökkentő békeszerződés, majd a nemzeti szocializmus megjelenése döntő módon változtatott azon, mit is emelt ki a múlt örökségéből. Néhány évvel a halála előtt azt írta, hogy Széchenyi Istvánról „bajos lenne más arcképet adni, mint hamisat. Hacsak többet nem adnék egy helyett: hogy az ellentmondások egymástól nyerjenek plasztikát.”⁶⁵ Babitsról is hasonló módon vélekedhet az utókor.

⁵⁹ *Uo.*, II., 665, 601.

⁶⁰ Gottfried BENN: *Soll die Dichtung das Leben bessern?* = *Gesammelte Werke in acht Bänden*, szerk. Dieter Wellershoff, Deutscher Taschenbuch, München, 1975, IV., 1150–1151.

⁶¹ BABITS 1939, 44.

⁶² BABITS 1980, I., 430, 436.

⁶³ BABITS 1939, 18.

⁶⁴ *Uo.*, 18, 180.

⁶⁵ BABITS 1978, I., 94, II., 509.

Ady Endre Püspökfürdön, 1909 júliusában (az ülő sorban Nagy Mihály váradi hírlapíró és Fejér Lipót matematikus, az álló sorban György Ernő ügyvéd és Kanitz Henrik, a kolozsvári klinika orvosa)